

Дефицити на солидарност

Ако съответните чувства са унищожени, и най-гибелният акт спрямо човечеството ще може не само да бъде толериран, но и почитан, и даван за пример.

(Е. Дюркем, „За разделението на обществения труд“)

В преамбюла на *Хартата на основните права на Европейския съюз* солидарността е посочена като четвъртата основна ценност след личното достойнство, свободата и равенството. В съответния четвърти раздел в контекста на понятието за солидарност се поставят трудовите, социалните, здравните, екологичните и потребителските права на гражданите на ЕС. Конституирането на солидарността като ценност, отнесена към конкретни права в предварително очертани области на приложение изглежда подходящо в контекста на един документ, който има правно-обвързващ характер (по силата на чл. 6, ал. 1 от *Договора за ЕС*), но това не бива да е за сметка на разбирането на солидарността като основна социална ценност, която далеч надхвърля изброените в Хартата области. Дори всекидневното разбиране за солидарността като чувство на съпричастност и загриженост, предполагащо конкретни действия в подкрепа на другите, излиза от темата за правата в изброените по-горе сфери.

От комплексните резултати на EVS (EVS.2022) в България могат да се направят интересни изводи относно някои форми и степени на солидарност в българското общество. Макар понятието да не присъства експлицитно в изследването, редица въпроси насочват към него. В настоящия анализ първо ще се покаже състоянието и покачването в нивата на загриженост в резултатите от EVS 2017 спрямо същите показатели от EVS 2008. След това ще се направи опит да се съпоставят резултатите от измереното чувство на загриженост на респондентите към определени обществени групи и реалните действия, с които тази загриженост се актуализира в социалната действителност. EVS показва несъответствие между степента на загриженост и степента, в която респондентите предприемат реални солидарни действия, насочени към определени групи от хора. Независимо от това чувствата на загриженост и съпричастност към тези групи стоят в основата на различни форми на спонтанна солидарност, които не могат да бъдат установени точно от EVS, но са ясно доловими в периоди на кризи и по-конкретно по време на пандемията от COVID-19 след 2020 г., и войната в Украйна след 24.02.2022 г.

Солидарността като чувство за загриженост и съпричастност

При сравняването на резултатите от загрижеността на респондентите към различни групи в обществото (Табл. 1), се забелязва неголямо покачване на нивата с изключение на отношението към безработните, където процентът се е понижил от 86% през 2008 до 82.4% през 2017 г. Това вероятно се дължи на промените в трудовия пазар след глобалната финансова криза от 2007-2008 г., която води до несигурност и очаквания за повишаване на безработицата. По данни на *Агенцията по заетостта* и *Националния статистически*

институт (НСИ) безработицата действително достига своя пик в България през 2013 г. с коефициент от 12.9%. През следващите години обаче, които попадат в периода на измерването на EVS 2017, положението на трудовия пазар трайно се нормализира, така че през 2018 г. коефициентът на безработицата вече е едва 5.2%. При плавно и отчетливо намаляване на броя безработни в обществото изглежда логично и загрижеността към тази група също да намалява.

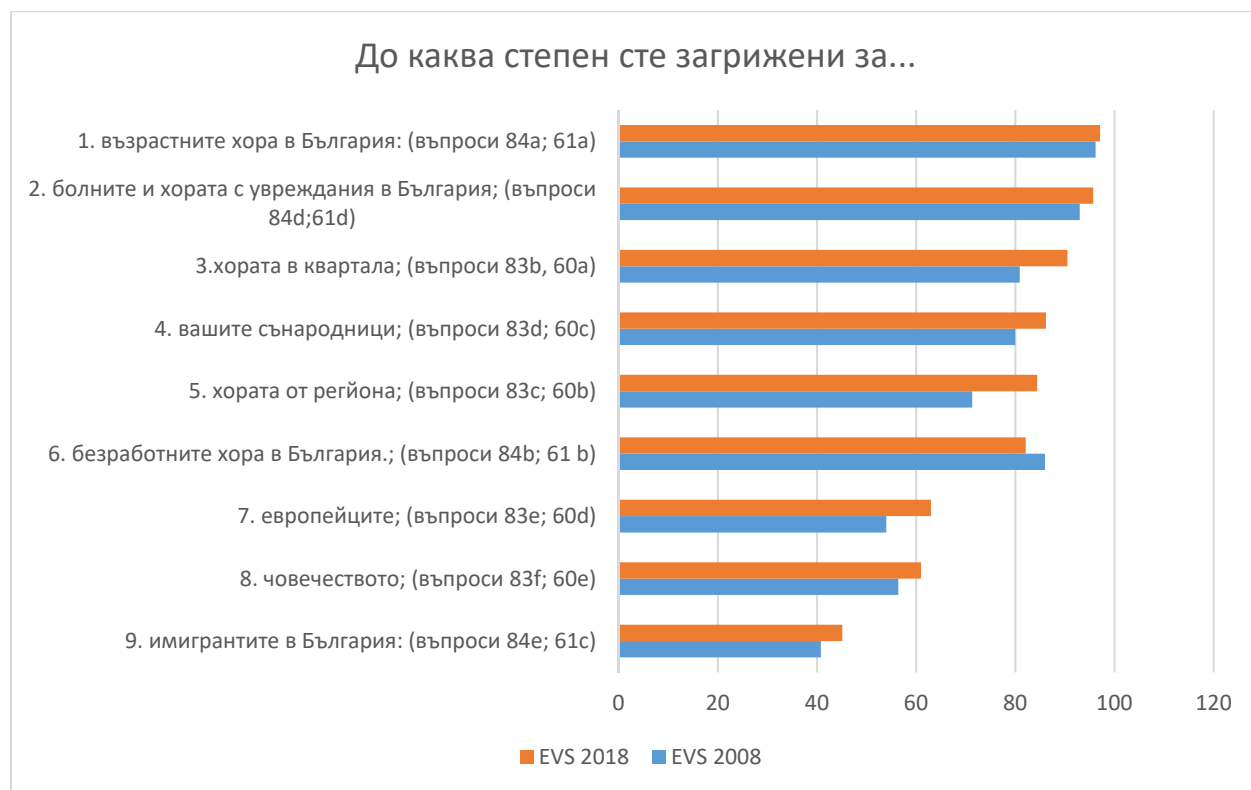

Табл. 1. Процентите за загриженост са изчислени като сума от трите показатели за загриженост „твърде много“, „много“, и „до известна степен“.

Прави впечатление, че почти без промяна най-висока съпричастност се наблюдава към възрастните хора в България – 96.2% през 2008 г. срещу 97.1% през 2017 г., което вероятно се дължи на постоянната тенденция на застаряване на населението в страната. По данни на НСИ хората над 65-годишна възраст през 2008 г. са били 17.8%, докато през 2017 те вече са 20.8%, а хората в предходната група между 50 и 64 годишна възраст през този период са между 20-21%. Така около 40% от населението на България е на 50 или повече години, което обяснява високата чувствителност към проблемите на възрастните хора.

По подобен начин може да се тълкува и високият процент загриженост към болните и хората с увреждания, в чиято група в произволен момент може да се окаже буквално всеки. Според доклад на *European Observatory on Health Systems and Policies* към Европейската комисия (ОЕСД, 2017) към 2015 г. 18% от населението не е здравно осигурено, а делът на директни плащания от потребителите на здравни услуги е най-високият в Европа – 48%. Тежките институционални проблеми в българското здравеопазване, тревожните данни за

заболеваемост, смъртност и липса на превенция генерират висока степен на загриженост и готовност за солидарни действия сред хората в името на собственото им здраве и здравето на техните близки.

От измерванията се вижда, че принадлежността и възможната близост на респондентите към отделните групи има пряко отношение към нивата на заявената загриженост. В горните два случая е видно, че голяма част от респондентите или техни близки попадат в категориите на възрастните и болните. Така загрижеността към другите е едновременно и загриженост за себе си и за най-близките. Спадът в нивата на загриженост е видим, когато се увеличава дистанцията на респондентите от съответните групи. Загрижеността е пропорционална на степента, в която хората се чувстват част от или близки със съответната група. Нивата са най-високи спрямо хората в квартала и сънародниците, с които пряко се идентифицираме. Когато групите на принадлежност се разширяват и са с по-висока степен на общност като гражданите на Европа и човечеството като цяло, тогава загрижеността спада значително.

Механична солидарност

Интересно е, че съпричастността към имигрантите (45.1%) е по-ниска от тази към човечеството като цяло (61%), което изглежда нелогично, сякаш имигрантите не са част от целокупното човечество. Този парадокс е свързан с бежанската криза в Европа през 2015 - 2016 г., когато на континента е регистрирано най-високото ниво на миграционни потоци след Втората световна война. Всъщност тук не става дума за дефицит на солидарност изобщо, а по-скоро за конфликт на различни типове солидарност, при който, както точно отбелязва Иван Кръстев, „националната, етническата и религиозната солидарност“ вътре в европейските общества и най-вече в източно и централно европейските страни влиза в конфликт с моралната отговорност към бежанците от Близкия изток (Krastev, 2017:292). Последните се възприемат от част от хората като културна, икономическа и политическа заплаха, поради което загрижеността за целостта и интегритета на местните общности се оказва по-силна от загрижеността към идващите от една културна среда, която се възприема не като близка, а напротив – като „чужда“ и враждебна на местните общества и техните ценности. Въпреки този конфликт между различни типове солидарност 45.1% от респондентите все пак декларират в различна степен своята загриженост към имигрантите.

Степента на зависимост между нивата на солидарност към имигрантите по културната ос „далечни“ и „близки“ е ясно видима след Руското нахлуване в Украйна от 24.02.2022 г. Броени дни след началото на войната иначе подозрителните към близоизточните бежанци общества на Централна и Източна Европа демонстрират изключителна солидарност към украинските бежанци. Това недвусмислено показва, че категорията „имигранти“ е натоварена с различен културен, политически и географски контекст и не може да се тълкува еднозначно. Със сигурност обаче степента на близост между отделните групи, както и споделянето на общи чувства, ценности и нагласи е от решаващо значение.

Интересна интерпретация на връзката между солидарността и степента на споделени чувства може да се направи, ако тук условно се използва понятието за „механична“ солидарност, въведено от Дюркем. Важно е да се направи предварителната уговорка, че

понятието се използва типологично, а не като историческа форма на солидарност, характерна за пред-модерните общества.

В „За разделението на обществения труд“ от 1893 г. Емил Дюркем се опитва да отговори на въпроса за „отношенията между индивидуалната личност и обществената солидарност“ (Дюркем, 2002:39). Той интерпретира отношението между отделния индивид и обществото през идеята за раздвояване на съзнателния човешки опит: „... във всяко наше съзнание има две съзнания: едното, което е общо с цялата ни група, което следователно не е самите нас, а живото и действащо в нас общество; напротив, другото представлява единствено индивидуалното и отличителното в нас, онова, което ни прави индивид“ (Дюркем, 2002:118). Според Дюркем в пред-модерните общества съществува солидарност благодарение на широко споделяното общо съзнание, което сменя приликите между индивидите. При тях ясно се идентифицират групите на „нас“ и „тях“. В това се изразява т.нар. от Дюркем „механична“ солидарност, „която се дължи на това, че определен брой състояния на съзнанието са общи за всички членове на едно и също общество“ (Дюркем, 2002:101). Съответно чувствата се оказват общи и сякаш подчиняващи отделният индивид на обществото: „Понеже тези чувства са колективни, те представят в нас не самите нас, а обществото“ (Дюркем, 2002:94). Подобно раздробяване на съзнателния опит изглежда твърде формално и схематично, но то обяснява чувствата на солидарност, измерени в EVS 2017 като чувства на загриженост към близките до респондентите общности.

Изглежда има основание понятието за механична солидарност да се изведе от историческия контекст на Дюркем и да се типологизира. Така то предлага обяснение за общите чувства на солидарност, които са силни към „нас“ и изразено по-слаби към „тях“. През общите чувства, които се споделят в отделни групи, може добре да се обяснят подобни социални феномени като разликите в солидарността спрямо „близки“ и „далечни“ имигранти. Съвсем отделен остава спорният въпрос дали тези чувства принадлежат на индивидите или на обществото.

Солидарността като участие и действие

Анализираните до момента данни измерват чувството на загриженост към различни групи от хора, от което не може да се направи извод относно нивата и формите на солидарност в сферата на социалното действие. От чувствата на загриженост не следват с необходимост конкретни действия. Ето защо би било полезно да се сравнят горните резултати, измерващи чувствата с резултатите, които измерват действията. От това сравнение (табл. 2) се вижда, че за разлика от солидарните чувства, които показват много високи нива в изследването, то действията са смущаващо ниски. В EVS има множество данни, които засягат полагането на доброволен безвъзмезден труд, членуване в благотворителни организации и други форми на солидарни действия. Показателно обаче е нивото на декларирана безучастност, която става възможно да се анализира с помощта на въпроси 30 (a-d) от EVS 2008 и въпроси 55 (a-d) от EVS 2017. Респондентите декларират позициите, при които НИКОГА не биха предприели конкретни действия. Нивата на безучастие са непропорционално високи спрямо декларираните чувства на загриженост. И тук, както и по-горе в изследването, се вижда известен прогрес, доколкото процентът на декларираните безучастност е намалял през 2017 г.

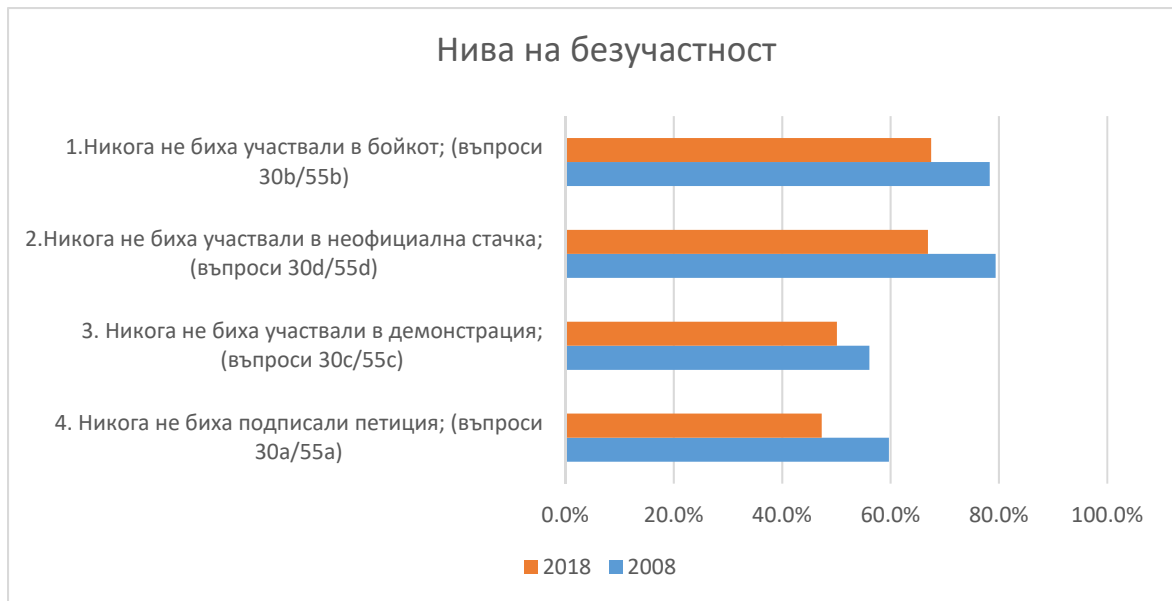

Табл. 2

Към тази статистика би следвало да се добавят и нивата на участие в различни организации, тъй като те показват ниския процент на действителната ангажираност на респондентите в рамките на определена група. (Табл. 3)

Вижда се, че само участието в синдикални организации надвишава скромните 5% от респондентите. На този фон единствената статистика, която може да бъде повод за плах оптимизъм са онези 17.5% от респондентите, които са отговорили, че през последните 6 месеца са участвали под някаква форма в доброволна работа (въпрос 5 от EVS 2017).

Спонтанна солидарност

При посочената по-горе несъизмеримост между чувства и действия има опасност от омаловажаване на първите за сметка на вторите. Една прагматистка нагласа би следвало да дискредитира чувствата, ако от тях не следват реално измерими действия. Подобно

отношение би било прибързано, тъй като не може да има солидарно действие, ако то не е предложено от чувство на загриженост. Струва си да си припомним в тази връзка началото на един класически философски трактат, посветен на чувствата: „ЗА КОЛКОТО И ЕГОИСТИЧЕН ДА смятаме човека, в неговата природа очевидно присъстват принципи, които го правят заинтересован от участието на другите и правят тяхното щастие негова необходимост, макар той да не печели нищо от това освен удоволствието да бъде негов наблюдател“ (Смит, 2021:12). Заинтересоваността от участието на другите според Адам Смит се корени в симпатията, която от своя страна е възможна само там, където съществуват споделени, т.е. колективни представи и чувства – „Следователно да одобряваш или да не одобряваш чуждите мнения, както биха се съгласили всички, не значи нищо повече от това да отбележиш дали съвпадат, или не, с твоите собствени“ (Смит, 2012:23).

Ако фундамент на солидарността са чувствата, то резултатите от EVS 2017 показват високи и покачващи се нива на готовност за солидарни действия. Това изглежда твърде важно в епоха, в която непрекъснато възникват нови форми на солидарност (Фотев, 2012:217-219). Готовността на хората за солидарни действия в период на кризи им позволява да се организират в действия, свързани с конкретните предизвикателства и с проблемите, пред които се изправят обществата. Глобалната здравна криза, свързана с разпространението на COVID-19, както и избухването на войната в Украйна ясно показват степен на солидарност, съответна на предизвикателствата пред света през XXI в.

Библиография

Дюркем, Е. *За разделението на обществения труд*, С. 2002, Сонм.

Фотев, Г. *Сфери на ценностите*, С. 2012, НБУ.

Смит, А. *Теория на моралните чувства*, С. 2021, Изток-Запад.

EVS 2017: Integrated Dataset (EVS 2017). 2022. GESIS, Cologne. ZA7500 Data file Version 5.0.0, accessed 15 May 2022, <https://doi.org/10.4232/1.13897>.

EVS 2008 method report: documentation release. 2016. European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, accessed 15 May 2022, <https://doi.org/10.21241/ssoar.49992> urn:nbn:de:0168-ssoar-49992-0.

Krastev, Ivan. *The Refugee Crisis and the Return of the East-West Divide in Europe*. Slavic Review, SUMMER 2017, Vol.76, No. 2, pp. 291-296. CUP.

OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2017), *България: Здравен профил за страната*. 2017, State of Health in the EU, OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels, accessed 15 May 2022. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264285071-bg> ISBN 9789264285071 (PDF) Series: State of Health in the EU ISSN 25227041 (online)